

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура
України

Випуск 7
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

рекомендує державним установам “провадити загальну політику, направлену на надання культурній спадщині визначених функцій в громадському житті та на включення охорони цього надбання до програми загального планування” [4].

Тобто, настав час порушити питання про формування системи історико-культурних територій в Україні та про їх юридичний та економічний статуси. На цій основі потрібно напрацювати нові принципи й методи збереження культурних об’єктів, обґрунтувати стратегію господарського та соціально-культурного розвитку регіону в умовах дбайливого ставлення до культурної спадщини. Такий підхід дозволить радикально відмовитися від набутої практики “мертвої музеєфікації” культурних цінностей, від спроб збереження лише зовнішніх атрибутів пам’яток історії та культури.

Створення системи охорони та збереження історико-культурних територій з акцентом на збереження їх внутрішньої цілісності дозволить органічно включити найбільш цінні пам’ятки в сучасне життя України, тим самим зробивши їх основою економічного розвитку окремих регіонів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Заремба С.З.* Пам’ятокознавство в Україні: історія і сучасність // Праці Центру пам’ятокознавства. - К., 1992. - С. 5-24.
2. *Рашевський Д.* Державна система охорони пам’яток історії та культури (Передумови і доконечність її рсорганізації) // Пам’ятки України. - К., 1993. - №1-6. - С. 172-179.
3. *Акуленко В.* Термінологічні колізії в пам’ятоохоронній сфері // Історія України: маловідомі факти, імена, події. - К.: Рідний край, 1999. - Вип.8. - С. 30-33.
4. *Україна в міжнародно-правових відносинах.* Кн.2: Правова охорона культурних цінностей / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - К.: Юрінком, 1996.- 863 с.

Надійшла до редколегії 3.10.2000 р.

УДК 069.01 (477.5)

Д.Б.Баранов

ЕТНОГРАФІЧНО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ-ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

Досліджується процес складання та подальшого розповсюдження програм з етнографічно-краєзнавчих досліджень України у другій половині ХІХ-першій чверті ХХ ст. в історичному аспекті

Фактично невідомим питанням становлення української етнографії є процес складання й розповсюдження у другій половині ХІХ-першій чверті ХХ ст. програм з етнографічно-краєзнавчого дослідження України. Висвітленню цього вельми важливого питання протягом багатьох десятиріч не приділялося належної уваги. Єдиною працею є стаття В. Дашкевича «Програми до етнографічно-краєзнавчого дослідження України» [1, С.149-165]. Пізніше цей аспект розвитку національного народознавства розглядав В.Ф. Горленко в монографії «Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв’язків» [2]. У кількох працях згадується про розробку різно-

не досліджених, але потенційно багатих на археологічні об'єкти) в їх поєднанні з природним оточенням. Охорона цієї території надзвичайно важлива з огляду на забезпечення цілісності земель і збереження природних факторів: рельєфу, рослинності тощо. Виділення археологічних територій важливе ще й через можливість створення спеціалізованих археологічних заповідників (наприклад в Ольвії, Херсонесі).

Подібна практика по відношенню до історико-культурних та природних територій безумовно повинно знайти відображення в регіональній політиці. В більшості регіонів України існують важливі передумови для виникнення на цій підставі вельми привабливих для інвесторів та перспективні у фінансовому розрахунку проєктів (науково-освітні комплекси, туристично-екскурсійні та рекреаційні структури). Всі господарські заходи повинні супроводжуватися особливими соціальними програмами, що передбачають не лише будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, але й різні форми залучення місцевого населення до роботи даних структур, які б забезпечили функціонування соціально – культурної території.

Отже культурна спадщина є особливим чинником соціокультурного і економічного розвитку регіонів. У більшості випадків вона здатна забезпечити розвиток території спираючись на використання саме цієї, специфічної, притаманної даному регіону, особливості, а не штучного, під час економічно безперспективного залучення сучасних промислових або сільськогосподарських технологій.

Для територій, що не мають значного промислового потенціалу такий розвиток може стати однією з реальних можливостей економічного росту. Це зумовлює необхідність розробки особливого статусу подібних територій, що повинні містити два основних положення:

1) Офіційне визнання цінності та неповторності історико-культурної спадщини в кожному окремому регіоні та законодавче підтримання заходів по її охороні (виявлення ресурсів та їх внесення до державного обліку, заснування історико-культурних територій, визначення режиму використання підлеглих земель, здійснення охоронних та реставраційних робіт, екологічний та архітектурний контроль).

2) Створення економічних умов збереження та використання спадщини. Це зумовлює як пряму державну допомогу для відновлення й охорони об'єктів культурного надбання, так і проведення особливої податкової політики, що сприяє вкладенню коштів для реалізації програми розвитку територій у вказаному напрямі.

Важливо підкреслити, що акцентування уваги на даному питанні не повинно трактуватися, як спроба домогтися тих чи інших виключних прав чи пільг для подібних територій. Вона відображає об'єктивні особливості їх місця в системі територіального розподілу праці. Подібний підхід відповідає конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої спадщини та природного середовища, яка

мання функціональної життєздатності. Втім в існуючій пам'яткоохоронній структурі історико-культурні території відсутні, тому імплементуючи міжнародний досвід в пам'яткоохорону сферу, потрібно чітко виділити типи історико-культурних територій, і класифікувати їх. Автор пропонує наступну класифікацію.

ІСТОРИЧНІ МІСТА. Як правило, комплекс архітектурних та історичних пам'яток, що збереглися на площі малого міста, тісно пов'язані з його природним ландшафтом і репрезентують цілісну історичну територію.

Децо інший тип історико-культурних територій - історичні центри та старовинні квартали великих міст. Розвиток подібних зон в межах міста має підпорядковуватися загальним завданням розвитку міського конгломерату, таким чином вони впливають на загальноміську структуру. Проте, завжди є можливість виділення таких зон та створення в їх межах історико-культурних територій з особливим режимом використання (старе місто у Львові, Кам'янець-Подільська фортеця).

ІСТОРИЧНІ СІЛЬСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ. До унікальних історичних територій належать нечисельні сільські поселення, що зберегли в недоторкнутому виді свій архітектурний і соціокультурний обрис. За умови значної концентрації таких пам'яток на порівняно великій площі сільського адміністративного району вся його територія разом з центром - малим містом - може претендувати на особливий історико-культурний статус.

МОНАСТИРСЬКІ КОМПЛЕКСИ. Цей тип історико-культурного комплексу може бути створений в межах багатьох монастирів України. Спільний задум освоєння регіону поєднує в цьому випадку монастирські будови, безліч інженерних споруд і сільськогосподарських угідь, які об'єднані, як правило, не лише господарським, але й духовним началом.

САДИБНІ КОМПЛЕКСИ. Частина з них уже нині охороняються і мають статус окремої пам'ятки або музею-садиби, музею-заповідника (Качанівка).

ПОЛЯ БОЙОВИЩ. Особливе місце в переліку історичних територій належить овияним легендами полям бойовищ (Хортиця, Крути, Берестечко). Зважаючи на практичні засади, для збереження подібних об'єктів головним є не стільки створення відповідного музею, скільки збереження або відновлення історико-культурного і природного - ландшафтів, які нерозривно пов'язані з конкретною історичною подією.

ІСТОРИЧНІ ПРОМИСЛОВІ ТЕРИТОРІЇ. До цього типу історико-культурних територій потрібно віднести колишні промислові та інші виробничі ділянки, що зберегли ознаки технологічної культури та життя минулих років. Нині подібні зони в Україні практично не виділяються, хоча про одну з них знає майже не кожен мешканець Землі - зона Чорнобильської катастрофи.

АРХЕОЛОГІЧНІ ТЕРИТОРІЇ. Необхідність їх виокремлення пов'язано з тенденцією переходу від охорони і вивчення окремих археологічних пам'яток до дослідження археологічного спадку загалом. Данні території представлені археологічними землями (комплекс уже відомих пам'яток та ще

ОХОРОНА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТЕРИТОРІЙ І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

Розглядаються можливості імплементації міжнародного досвіду в пам'яткоохоронну сферу України для покращення механізму охорони та збереження національної культурної спадщини

Охорона національної культурної спадщини є пріоритетним і неминучим обов'язком держави. На цьому наголошується в багатьох законодавчих актах, зокрема в Конституції України (стаття 54). Проте сучасна ситуація з охороною історико-культурних цінностей характеризується дуалістичними тенденціями. Фінансовий стан цієї сфери залишає гнітюче враження. Нереалізовано багато цікавих проєктів, пов'язаних із туристичним розвитком більшості території України, по відродженню історичних міст та старовинних садіб, відновленню історичних пам'яток.

Лише порівняно недавно вчені почали акцентувати увагу на непересічній науковій цінності культурної спадщини в розвитку досліджень і накопиченні наукових знань. Це зумовило значні зміни і в пам'яткоохоронній сфері. Відроджуються із забуття імена видатних пам'яткоохоронців [1], мистецтвознавців, відновлюються культові пам'ятки та святині. Майже у всіх регіонах України з'явилися в останній час фундаментальні історико-краєзнавчі дослідження, напрацьовується законодавча база. Старе місто у Львові та Кам'янець-Подільська фортеця поповнили перелік українських цінностей у Списку всесвітньої спадщини, що охороняються ЮНЕСКО, вийшов і перший том "Зводу пам'яток історії та культури України", який присвячено культурній спадщині Києва [2]. При цьому у сприйнятті культурної спадщини все значимішою є тенденція – переносу уваги з охорони окремих пам'яток історії та культури на збереження історичного середовища, археологічних територій, архітектурних комплексів, а також центрів їх зосередження [3].

Такі складові культурного середовища, як історична сільська та міська забудови, етнокультурні традиції, зокрема і виробничі, що матеріалізувалися в традиційних ремеслах і специфічних формах природокористування, все більше сприймаються вже не просто як елементи природного фону чи необхідні умови збереження пам'яток, але й як суттєвий додаток до культурної спадщини, що визначає самобутність країни та неповторний образ регіонів. І тому є нагальною потребою актуалізувати завдання по формуванню в Україні сталої системи охорони історико-культурних територій, неповторність яких зумовлена поєднанням в її межах меморіальних, архітектурно-містобудівних, археологічних пам'яток.

Нині вже зрозуміло, що охорона і використання поодиноких пам'яток історії та культури не може бути ефективною поза межами оточуючої її історичної та природної території – з точки зору їх остаточного сприйняття, і з позиції підтри-